

DOI: 10.31548/hspedagog14(4).2023.22-29

УДК: 37.04:364-43

СТРАТЕГІЧНІ ІМПЕРАТИВИ ІНКЛЮЗІЇ В ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ
ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

БУДЕГАЙ В. А., аспірантка

*Національний університет біоресурсів і природокористування України**E-mail: budegayva1997@gmail.com*

Анотація. Стаття присвячена вивченню ключових аспектів ролі соціальних працівників у формуванні інклюзивного суспільства. В роботі аналізовані результати провідних науковців у галузі соціальної роботи, таких як Л. Тюптя, В. Николаєва, Т. Семигіна, О. Васильченко, які визначають соціального працівника як ключового учасника вирішення соціальних проблем та сприяння соціальній інклюзії. Розглянуті питання взаємодії соціального працівника з різними групами населення та розкриті принципи взаємодії в системі «соціальний працівник – отримувач соціальних послуг». Акцент зроблено на формуванні інклюзивної культури у сфері соціальної роботи, спрямованої на забезпечення рівноправної участі та доступності соціальних послуг. Дослідження визначає перспективи розвитку методології, практичних аспектів, освітніх програм та технологій в інклюзивній соціальній роботі. Загальна мета роботи полягає у висвітленні важливості інклюзії в соціальній роботі для побудови справедливого та гуманного суспільства.

Ключові слова: інклюзія, соціальна робота, фахівець соціальної сфери, взаємодія з отримувачем соціальних послуг, інклюзивна культура, соціальне суспільство, соціальна інтеграція, система соціального обслуговування, методологія соціальної роботи.

Актуальність (Introduction). У сучасному мінливому суспільстві активно відбуваються зміни у структурі та функціях соціальної сфери, які безпосередньо відображають ціннісні орієнтації, вірування та соціальні стереотипи населення, що позначається на адаптації, модифікації та обсягах соціальних послуг. Зі збільшенням уваги до питань рівності, безбар'єрності, інклюзії змінюються умови та якісні характеристики надання послуг для різних груп населення. Це сприяє зростанню потреби в розробці та впровадженні таких підходів в діяльності фахівців соціальної сфери, які є інклюзивними, універсальними, доступними.

У довідниковій літературі терміном «імператив» позначається веління, настійна вимога, обов'язковість; призначення імперативу полягає у визначенні домінуючого наукового напрямку в

конкретних історичних умовах соціокультурного простору [7]. Із ракурсу соціальної інклюзії – це такі обов'язкові вимоги, завдання, принципи соціальної політики держави, реалізація яких сприяє повному включенню всіх суб'єктів до суспільства на рівних та добровільних засадах, без дискримінації, створення таких умов, за яких кожна людина може повноцінно розвиватися, функціонувати, самореалізуватись. А призначення імперативів соціальної інклюзії полягає гуманістичній спрямованості розвитку демократичного суспільства та впровадженні стратегії безбар'єрності для створення «суспільства для всіх». Тому стратегічними імперативами розвитку інклюзивних процесів у суспільстві є: визнання та прийняття відмінностей у расовій, етнічній, гендерній, сексуальній орієнтації, релігії, віці та інших факторах, які роблять людей унікальними; створення середовища, вільного

від дискримінації, утисків та упереджень, рівності прав і свобод; надання можливостей та умов для участі кожного громадянина у суспільному житті та самоідентифікації, створюючи культуру приналежності, де кожен може досягти успіху.

Розвиток інклюзивної культури в сфері надання соціальних послуг є одним із важливих завдань професійної компетентності майбутнього соціального працівника, адже сформованість комплексу ціннісних орієнтацій, глибокою вмотивованістю та системи інклюзивних знань, умінь, навичок та особистісних якостей для реалізації основних напрямів соціальної інклюзії є обов'язковими. Адже професійна культура соціального працівника повинна включати готовність допомагати стабілізувати та гармонізувати суспільні відносини. Зокрема, слід звернути увагу на інклюзивні аспекти роботи, коли фахівець виступає від імені суспільства та виконує свої обов'язки, щоб гарантувати, що всі можуть брати участь однаково. Тому це дослідження розглядає стратегічні імперативи соціальної інклюзії, які визначають ефективність професійної роботи в цій галузі. тому у своїй праці.

Аналіз останніх досліджень та публікацій (Analysis of recent researches and publications). Останні дослідження та публікації, які виносять на обговорення стратегічні імперативи інклюзії в професійній діяльності фахівців соціальної сфери, свідчать про актуальність та значущість цієї теми в сучасному суспільстві. Аналіз проводиться в контексті Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні до 2030 року, яка визначає основні напрямки розвитку інклюзивної політики в Україні, що включає фізичну, інформаційну, цифрову, соціальну та громадянську, економічну та освітню безбар'єрність. Це свідчить про комплексний підхід до забезпечення рівних можливостей для всіх груп населення, включаючи

групи, які потребують особливої уваги в соціальній сфері.

Відзначимо, що одним із основних напрямів реалізації стратегії є запровадження інклюзивної культури та цінностей інклюзивного суспільства, що стає ключовим компонентом професійної діяльності фахівців соціальної сфери, оскільки вимагає розвитку толерантного, гуманного підходу, заснованого на умовах співпраці.

Згідно з дослідженнями К. Баркера [10], Б. Вілсона [4], Б. Федмана [2] та інших науковців, інклюзивна культура передбачає високий рівень розвитку суспільства, що базується на толерантності, гуманності та рівноправ'ї. Науковці підкреслюють, що створення інклюзивної культури є частиною постійного процесу акультурації та навчання кожного члена суспільства, який сприяє гармонійному співіснуванню, заснованому на гуманізмі та демократії.

Інклюзивна культура є одним із стратегічних імперативів у професійній діяльності фахівців соціальної сфери. Національна стратегія із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року визначає важливі кроки для створення інклюзивного простору, а інклюзивна культура є ключовим чинником в процесі цілеспрямованого навчання та акультурації суспільства.

За дослідженням Л. Тюття [9] та І. Іванової [9], соціальний працівник є особою з необхідними інтелектуальними, моральними та особистісними якостями.

У працях В. Николаєвої [6] та В. Кожевникова [6] висвітлено визначення соціального працівника, як кваліфікованого консультанта і комунікатора, що підкреслює важливість навичок спілкування та здатності ефективно працювати з законами для розв'язання кризових ситуацій.

Дослідження Т. Логвиненко визначають місію соціальних працівників в

сільській місцевості як внесення соціальних змін в життя людей та спільнот [4].

Т. Семигіна розкриває різноманіття видів діяльності соціальних працівників у громаді, що включає роботу з індивідами, групами, розвиток профілю спільноти, стратегічний аналіз [7].

О. Васильченко виділяє ключові професійні цінності соціальної роботи, включаючи повагу до особистості, емпатію, соціальну справедливість та інші, що свідчить про глибокий характер цієї професійної діяльності [1].

Ці дослідження та публікації забезпечують глибоке розуміння труднощів і високих вимог, які постають перед соціальними працівниками. Сучасна соціальна робота в Україні вимагає не лише технічних навичок, але й розуміння, співчуття та здатності взаємодіяти з різними людьми та групами. Аналіз публікацій також підтверджує, що інклюзивні підходи необхідні для забезпечення соціальної справедливості та рівних можливостей у професійній діяльності фахівців соціальної сфери.

Мета дослідження. Мета дослідження полягає у вивченні ключових аспектів, щодо стратегічних імперативів інклюзії в професійній діяльності фахівців соціальної сфери.

Методи (Methods). Аналіз, синтез, узагальнення, порівняння.

Результати (Results). Сучасне суспільство стикається з проблемами соціального відторгнення та обмеження в участі різних груп населення у повноцінному економічному, соціальному, культурному та політичному житті. У цьому контексті, принципи соціальної інклюзії, що полягають у подоланні бар'єрів і зміцненні процесів соціального залучення, стають стратегічним імперативом для фахівців соціальної сфери. Дослідження наголошує на тому, що обмеження в економічних, культурно-освітніх, соціальних та політичних сферах обмежують свободу вибору людей та є причиною соціального відторгнення.

Тобто, мова йде про побудову універсального доступного середовища для всіх людей, де соціальні працівники відіграють вирішальну роль у формуванні культури прийняття, демонструючи інклюзивну поведінку та заохочуючи різноманітність у процесах прийняття рішень.

На важливість культурного дискурсу в побудові інклюзивного суспільства вказує М. Чорна. У своїх працях авторка, окреслюючи основні напрями філософії інклюзії, визнає цивілізаційний шлях розвитку суспільства через перехід від усталених норм і бінарних опозицій до прийняття та розуміння механізмів гармонійного співіснування, що стає важливим аспектом в контексті структурного аналізу, оскільки відзначає необхідність змін у суспільних нормах та уявленнях для досягнення інклюзивного суспільства. Тобто інклюзивна культура включає культуру прийняття, в якій люди цінують і поважають незалежно від їхньої раси, етнічного походження, національності, статі, сексуальної орієнтації, віку, віросповідання, інвалідності чи будь-яких інших характеристик. Зокрема, в дослідженні звертається увага на толерантному спілкуванні, як основи гармонійного співіснування, через призму якого вивчаються питання щодо сприймання й розуміння людей одне одного, лідерства й керівництва, згуртованості і конфліктності, міжособистісних взаємин та ін. Тобто соціальний працівник має володіти не лише високим рівнем культури спілкування, а й бути готовим брати участь у чесних і відкритих дискусіях щодо різних точок зору та ідей без осуду чи ворожості на етичних засадах (толерантність, рівноправ'я, розуміння, шанобливість, визнання, сприйнятливості) [10].

Спілкування соціального працівника із отримувачами соціальних послуг розглядається як налагоджена партнерська комунікація, що передбачає взаємовплив суб'єктів взаємодії для поліпшення соціальної ситуації отримувача.

Партнерська взаємодія в системі «соціальний працівник – отримувач соціальних послуг» характеризується спільною діяльністю, взаємовпливом, інформаційним зв'язком і взаєморозумінням, де відмінності не просто толеруються, але й відзначаються як процес збагачення соціального досвіду різноманітними поглядами, ідеями, практиками, що привносяться у суспільство. Тобто інклюзивна культура включає культуру співпраці, що наголошує на спільній діяльності, спільному використанні ресурсів та співпраці для досягнення спільних цілей. У такій культурі люди визнають цінність колективних зусиль і надають перевагу співпраці, де внесок кожного визнається і цінується, а дух співпраці пронизує всі аспекти життя громади чи організації, що призводить до зростання довіри, комунікації та синергії між її членами.

Основною метою діяльності соціального працівника є допомога людям (культура турботи) у гармонізації стосунків із самим собою, оточуючими та соціумом, в основі яких лежить співпраця, партнерство та загальнолюдські та соціальні цінності. Соціальний працівник прагне усім надавати рівні можливості для освіти, працевлаштування та просування по службі, незалежно від їхнього походження; залучаючи до всіх аспектів життя суспільства, незалежно від їхнього походження чи ідентичності; розуміти та співпереживати досвід і проблеми інших, виховуючи співчуття та підтримку; розпізнати та усунути упередження та забобони, що заважає створити безпечний простір, в якому люди можуть виражати свою ідентичність, думки та почуття, не боячись дискримінації чи негативної реакції. Отож культура турботи створює сприятливе середовище, яке підвищує загальний добробут і зміцнює почуття приналежності та зв'язку. Це призводить до підвищення продуктивності, мотивації та лояльності серед людей, оскільки вони відчувають, що їх цінують і поважають. Крім того,

турбота одне про одного сприяє створенню більш милосердного і гармонійного суспільства, де люди активно дбають про добробут одне одного, спільно працюють над вирішенням проблем і підтримують одне одного.

У випуску 80 «Соціальні послуги» Довідника кваліфікаційних характеристик професій означено кваліфікаційні характеристики соціального працівника. Які полягають в:

- організації процесу виявлення осіб, сімей, які потрапили у складні життєві обставини та потребують соціальної допомоги чи послуг, комплексного визначення стану та оцінки їх індивідуальних потреб, а також роботи мультидисциплінарної команди при реалізації індивідуального плану надання соціальних послуг;

- розробці та проведенню заходів: із захисту та безпеки отримувачів соціальних послуг, профілактичних та професійно-зорієнтованих програм, а також в наданні послуг (соціального супроводу / патронажу; соціальної адаптації, соціальної інтеграції / реінтеграції; соціальної та психологічної реабілітації);

- представленні, за необхідності, інтересів отримувача соціальних послуг з метою захисту його прав та вирішення проблем в установах, організаціях, закладах та на підприємствах, а також перед фізичними особами;

- моніторингу якості та оцінки послуг при реалізації індивідуальної програми надання соціальних послуг та ін.

Варто зазначити що, соціальний працівник – це кваліфікований фахівець, який надає різноманітні соціальні послуги для вирішення кризових ситуацій і виходу людини зі складних життєвих обставин. Ці послуги змінюють життя людини, її сім'ї та громаду, допомагають їй освоювати нові моральні цінності та норми, знаходять сенс у своєму житті та отримують духовно-етичні оріє-

нтації, щоб запобігти соціальному відторгненню та сприяти соціальному залученню.

Сформованість інклюзивної культури соціального працівника, а також відчуття своєї потрібності суспільству та конкретним людям є суспільною метою соціальної роботи. Вона полягає в облагородженні світу людей, які з різних причин опинилися в складних життєвих обставинах. Перш за все, це пов'язано з тим, що соціальна робота здійснюється в рамках відносин «людина-людина»; по-друге, об'єктами соціальної роботи є різні категорії отримувачів соціальних послуг, такі як діти, молодь, сім'ї, групи людей і т. д., які перебувають у складних життєвих обставинах і мають ризик соціального відторгнення. По-третє, соціальна робота сприяє втіленню теоретичних і практичних ідей соціальної інклюзії загалом та формування інклюзивної культури населення зокрема. Отже, знання про соціальну інклюзію та сформованість високого рівня інклюзивної культури є важливими умовами для ефективної роботи соціального працівника.

Результати дослідження підкреслюють, що центральне місце в професійній соціальній роботі займають принципи людської гідності, соціальної справедливості, прав людини та інші, що збігаються із принципами соціальної інклюзії. Інклюзивна культура розглядається як невід'ємна частина професійної культури соціального працівника, що визначає його готовність до реалізації своїх обов'язків в умовах соціальної інклюзії.

Таким чином, інклюзивність у соціальній роботі визначається не лише як вирішення конкретних соціальних проблем, але і як допомога людям освоювати нові моральні цінності, знаходити життєві сенси і духовно-етичні орієнтації. Інклюзивна культура є ключовим елементом для забезпечення рівноправної участі та доступності до соціальних

послуг, а також досягнення ефективності та результативності в соціальній сфері.

Наведені дані з різних досліджень та публікацій, проведених вченими різних напрямків, розкривають важливі аспекти ролі та функцій соціальних працівників в сучасному суспільстві. Аналіз цих публікацій надає глибокий уявлення про стратегічні імперативи інклюзії у професійній сфері фахівців соціальної роботи в Україні.

Висновки і перспективи (Discussion). У контексті сучасного суспільства, що стикається з різноманітними викликами соціального відторгнення та обмеження участі різних груп населення у соціальному, економічному та культурному житті, стратегічні імперативи інклюзії в професійній діяльності фахівців соціальної сфери виявляються надзвичайно важливими та актуальними.

Результати дослідження вказують на те, що соціальні працівники, безпосередньо взаємодіючи з різними категоріями населення, які стикаються з соціальним відторгненням, повинні визнати інклюзивний характер своєї професійної діяльності. Інклюзивність у соціальній роботі означає не лише вирішення конкретних проблем, але й сприяння освоєнню нових моральних цінностей, пошуку життєвих сенсів та духовно-етичних орієнтацій.

Ця інклюзивна культура стає ключовим фактором для забезпечення рівності участі та доступності до соціальних послуг. Відзначається, що успішна соціальна робота вимагає від фахівців не лише технічної ефективності, але й глибокого розуміння принципів соціальної інклюзії та вміння будувати партнерські відносини з отримувачами соціальних послуг.

Отже, імплементація стратегічних імперативів інклюзії в професійну діяльність фахівців соціальної сфери визначає не лише ефективність на-

дання послуг, але і створення гармонійного, інклюзивного суспільства, в якому кожен член має рівні можливості та повагу до своєї гідності.

Дослідження стратегічних імперативів інклюзії в професійній діяльності фахівців соціальної сфери відкриває широкі перспективи для подальших наукових та практичних розвідок, зокрема виявленні ефективних методів формування інклюзивної культури у майбутніх соціальних працівників.

Список використаних джерел

1. Васильченко О.А Професійні цінності соціальної роботи: соціокультурний аспект. URL: https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/16887/1/15_Vasylchenko1.pdf (дата звернення: 12.10.2023)
2. Кривошеєва О. О. Інституційні механізми відтворення соціальної нерівності в суспільстві / О. О. Кривошеєва // Наукові записки НаУКМА. Соціологічні науки. - 2015. - Т. 174. - С. 3-8. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NaUKMA5_2015_174_3. (дата звернення: 12.10.2023)
3. Куценко О. Д. Суспільство нерівних. Класовий аналіз нерівностей в сучасному суспільстві: спроби західної соціології / О. Д. Куценко. – Харків: Вид. центр Харк. ун-ту, 2000. – 316 с. Лебідь Л. І. Особливості аналізу механізмів відтворення соціальної нерівності в сучасному українському суспільстві / Л. І. Лебідь // Вісник ОНУ ім. І. І. Мечникова. Соціологія і політична наука. - 2013. – № 2(18) – С. 330-339.
4. Логвиненко Т.О Особливості Підготовки Соціальних Працівників До Роботи У Сільській Місцевості: Досвід Австралії та України. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/5521/1/ОСОБЛИВОСТІ%20ПІДГОТОВКИ%20СОЦІАЛЬНИХ%20ПРАЦІВНИКІВ.pdf> (дата звернення: 12.10.2023)
5. Національна стратегія із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року (2021 р.).

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-%D1%80#Text> (дата звернення: 12.10.2023)

6. Николаева В.И., Кожевников В.М. Социальное консультирование: модульный вариант. Навчальний посібник. - Донецьк: НОРД - ПРЕСС, 2007.- 211 с.
7. Семигіна Т. В. Работа в громаді: практика й політика / Т. В. Семигіна. – К. : Видавничий дім “КМ Академія”, 2004. 180 с.
8. Словник іншомовних слів. URL: <https://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/u/book/sis.pl?Qry=%B3%EC%EF%E5%F0%E0%F2%E8%E2>(дата звернення: 12.10.2023)
9. Тюття Л.Т., Іванова І.Б. Соціальна робота: Теорія і практика. URL: <http://politics.ellib.org.ua/pages-12087.html> (дата звернення: 12.10.2023)
10. Чорна М. Про роль інклюзії у культурі на прикладах конкурсних програм УКФ 2018 – 2019 рр. URL: <https://uaculture.org/texts/spravzhnya-inklyuziya-not-wrong-just-different/> (дата звернення: 12.10.2023)
11. Ferdman, B. M. (2017). Paradoxes of Inclusion: Understanding and Managing the Tensions of Diversity and Multiculturalism. The Journal of Applied Behavioral Science, 53(2), 235–263. URL: <http://pan-dora.nla.gov.au/pan/142909/201309201300/www.socialinclusion.gov.au/index.html> (дата звернення: 12.10.2023)
12. Wilson B. Social inclusion: Universities and regional development // Journal of Adult and Continuing Education, 2011. Vol. 17. № 1. P. 98—114.

Reference:

1. Vasylchenko, O.A. (2013). Profesiini tsinnosti sotsialnoi roboty: sotsiokulturnyi aspekt. URL: https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/16887/1/15_Vasylchenko1.pdf
2. Kryvosheieva, O.O. (2015). Instytutsiini mekhanizmy vidtvorennia sotsialnoi nerivnosti v suspilstvi. Naukovi

© Будегай В. А.

zapysky NaUKMA. Sotsiologichni nauky, T. 174, 3-8. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NaUKMA5_2015_174_3

3. Kutsenko, O.D. (2013). Suspilstvo nerivnykh. Klasovi analiz nerivnostei v suchasnomu suspilstvi: sproby zakhidnoi sotsiologii. Kharkiv: Vyd. tsentr Khark. un-tu.

4. Lohvynenko, T.O. (rik publikatsii). Osoblyvosti pidhotovky sotsialnykh pratsivnykiv do roboty u silskii mistsevosti: dosvid Avstralii ta Ukrainy. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/5521/1/ОСОБЛИВОСТІ%20ПІДГОТОВКИ%20СОЦІАЛЬНИХ%20ПРАЦІВ-НИКІВ.pdf>

5. Natsionalna stratehiia iz stvorennia bezbariernoho prostoru v Ukraini na period do 2030 roku (2021 r.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-%D1%80#Text>

6. Nykolaieva, V.I., & Kozhevnykov, V.M. (2007). Sotsialne konsultuvannia: modulnyi variant. Donetsk: NORD - PRESS.

7. Semyhina, T.V. (2004). Robota v hromadi: praktyka y polityka. K.: Vydavnychiy dim "KM Akademiia".

8. Slovyk inshomovnykh sliv. URL: <https://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/u/book/sis.pl?Qry=%B3%EC%EF%E5%F0%E0%F2%E8%E2>

9. Tiuptia, L.T., & Ivanova, I.B. (rik publikatsii). Sotsialna robota: Teoriia i praktyka. URL: <http://politics.ellib.org.ua/pages-12087.html>

10. Chorna, M. (2019). Pro rol inkluzii u kulturi na prykladakh konkursnykh prohram UKF 2018 – 2019 rr. URL: <https://uaculture.org/texts/spravzhnya-inklyuziya-not-wrong-just-different/>

11. Barker, C. Cultural Studies: Theory and Practice. 4th ed. London: SAGE Publications Ltd.

12. Ferdman, B.M. (2017). Paradoxes of Inclusion: Understanding and Managing the Tensions of Diversity and Multiculturalism. The Journal of Applied Behavioral Science, 53(2), 235–263. URL: <http://pandora.nla.gov.au/pan/142909/201309201300/www.socialinclusion.gov.au/index.html>

13. Wilson, B. (rik publikatsii). Social inclusion: Universities and regional development. Journal of Adult and Continuing Education, 17(1), 98–114.

STRATEGIC IMPERATIVES OF INCLUSION IN THE PROFESSIONAL ACTIVITIES OF SOCIAL SECTOR PROFESSIONALS

Budegay V. A.

Abstract. *The article is dedicated to exploring key aspects of the role of social workers in shaping an inclusive society. The paper analyzes the results of leading scholars in the field of social work, such as L. Tyuptia, V. Nikolaeva, T. Semyhina, O. Vasilychenko, who define the social worker as a key participant in solving social problems and promoting social inclusion. The issues of interaction between social workers and different population groups are examined, and the principles of interaction in the "social worker – recipient of social services" system are revealed. The emphasis is placed on the formation of an inclusive culture in the field of social work, aimed at ensuring equal participation and accessibility of social services. The research identifies prospects for the development of methodology, practical aspects, educational programs, and technologies in inclusive social work. The overall goal of the work is to highlight the importance of inclusion in social work for the construction of a just and humane society.*

Keywords: *inclusion, social work, social sector professional, interaction with the recipient of social services, inclusive culture, social society, social integration, social service system, social work methodology.*